schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 25 | september 2015

Adderbeet tijdens plaatjesonderzoek

Vissen inventariseren met ijsvogels

Zonnige toekomst voor de muurhagedis

Rugstreeppadden nu ook in Valkenswaard

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Bittervoorn (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Aaf Verkade
Annemarie van Diepenbeek
Arjan van der Lugt
Arthur de Bruin
Bart van der Aa
Bastiaan Walpot
Ben Geutskens
Carel van der Sanden
Edo van Uchelen
Frank Heijmans
Frank Spikmans
Gerard van Zuijlen
Gert-Jan Menheere
Hilko van Gent
Jelle Venema
Joey van Overveld
Joris Drubbel
Kees Beaart
Koos Rust
Loura Kröner
Marja de Moel
Martijn Schiphouwer
Nina de Vries
Onne de Vries
Pepijn Vermeiren
Richard Slagboom
Richard Struijk
Rolf van Leningen
Ron Krol
Theo Schuurmans
Tim Faasen
Toos van Ekeris
Valentijn te Plate
Wilbert Bosman

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde Publish Impuls - Cross Media Solutions

Druk: Ten Brink

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 Adderbeet tijdens plaatjesonderzoek
5 Adders verhuizen door heidehaantje
6 Vissen inventariseren met behulp van een paartje ijsvogels?
7 Wederom de jackpot voor aquatische werkgroep HWL
7 Jonge modderkruipers en kwabaal
8 Goudgele kikkers in Rotterdam
8 Kikkers in de klas
8 The gay cannibal?
8 Rattenslangen ontdekt
9 Zonnige toekomst voor de muurhagedis
10 Culinaire ontdekking
10 Hagedis in badkuip
11 Kikkertrapjes in Kockengen
11 Ringslang stikt in posthoornslak
12 De adder en het weer
15 Gladde slang smult van hazelworm
15 Zandhagedis op het menu
15 Merelvoer
16 Rugstreeppadden in Valkenswaard
17 Natuurgebied De Kerf, elke keer weer anders
18 Gouden Zwaluw voor Blik onder water in Leiden
18 Stimuleringsfonds RAVON
18 Digitale nieuwsbrieven
19 Een slang in de polder
20 Curieuse Creuse
22 Vissenweekend 2015 Noord-Brabant en RAVON-dag 2015
23 Contactpersonen
24 Pelobatus-speurhond

04

06

09

16

Achter de schermen

Tegenwoordig is het doorgeven van waarnemingen heel eenvoudig via het internet te doen. Op websites als waarneming.nl en telmee.nl. komen dagelijks vele nieuwe waarnemingen binnen. De wat oudere lezers herinneren zich vast en zeker nog wel de waarnemingskaartjes waarop vroeger (slechts zo'n 10 jaar geleden) waarnemingen werden doorgegeven. Er is in die relatief korte periode veel veranderd in het wereldje en, het mag gezegd, merendeels ten goede want de hoeveelheid waarnemingen stijgt ieder jaar.

Ook voor diegenen die de waarnemingen moeten valideren zijn de tijden veranderd: zo hoeven we geen handschriften meer te ontcijferen maar staren we tegenwoordig naar foto's waarop een hagedis zou moeten staan (vind hem maar eens!). Ook mogen de validatoren zich het hoofd breken over de namen van de exotische verschijningen die we helaas steeds vaker tegenkomen...stiekem zijn dit wel de krenten in de determinatiepap!

Het communiceren met de waarnemers gaat hoofdzakelijk via email en over het algemeen worden vragen snel en netjes beantwoord waarna tot validatie kan worden overgegaan. Slechts een enkele keer is een waarnemer het niet met ons commentaar eens en blijft bij zijn of haar (foutieve) determinatie. In dat geval keuren we de waarneming af maar blijft er, in ieder geval bij mij, een onbevredigend gevoel hangen...waarom gelooft deze persoon mij nou niet. Nu denkt de waarnemer in kwestie waarschijnlijk precies hetzelfde: waarom gelooft hij me nou niet?

Gelukkig loopt het zelden tot nooit uit de hand. Slechts een enkele keer trekt een waarnemer zijn waarneming in.

Ingo Janssen

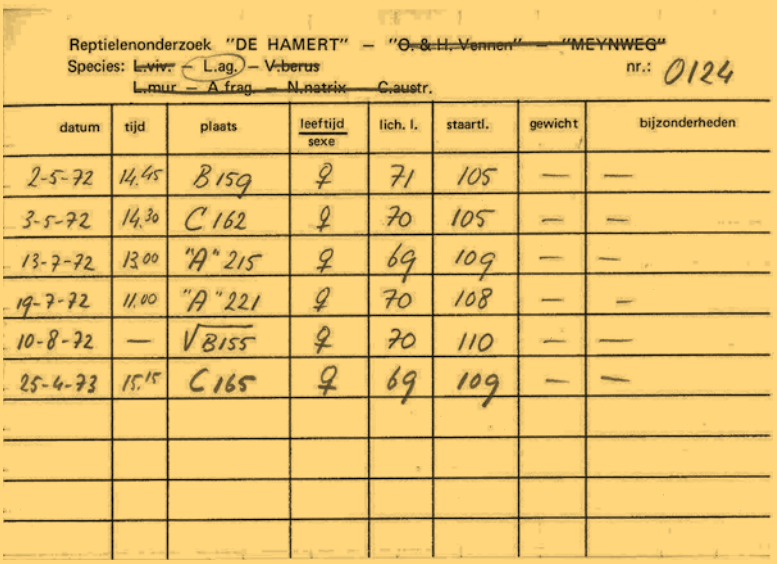

Reptielenonderzoek "DE HAMERT" – ~~"O. & H. Vennen"~~ – "MEYNWEG" nr.: 0124
Species: ~~L.viv.~~ – L.ag. – ~~V.berus~~
~~L.mur~~ – ~~A.frag.~~ – ~~N.natrix~~ – ~~C.austr.~~

datum	tijd	plaats	leeftijd / sexe	lich. l.	staartl.	gewicht	bijzonderheden
2-5-72	14.45	B 159	♀	71	105	—	—
3-5-72	14.30	C 162	♀	70	105	—	—
13-7-72	13.00	"A" 215	♀	69	109	—	—
19-7-72	11.00	"A" 221	♀	70	108	—	—
10-8-72	—	√ B155	♀	70	110	—	—
25-4-73	15.15	C 165	♀	69	109	—	—

Adderbeet tijdens plaatjesonderzoek

In het Drents-Friese Wold monitoor ik reptielen. Soms doe ik een velddekkend onderzoek, maar meestal loop ik vaste monitoringsroutes die in overleg met de natuurorganisaties en RAVON zijn vastgelegd. Enkele van deze routes zijn plaatjesroutes (zie *http://www.slangen.nu/Meerweten/tabid/240/Default.aspx of http://www.walpot.nl/plaatjesmethode.html*). Ook in Landgoed Boschoord (deel van het Drents-Friese Wold) liggen twee van deze plaatjesroutes. In april jl. verzocht de beheerder van Landgoed Boschoord mij met enige spoed na te gaan of er reptielen voorkomen in een drassig gebiedje met diepe kuilen en hoge pollen pijpenstro en hierover zo mogelijk binnen een half jaar te rapporteren. Dit gebiedje betreft een zogenaamde nullocatie waarvan de faunagegevens ontbreken. De eerste twee maanden werden er door mij levendbarende hagedis en ringslang waargenomen, maar geen adder en hazelworm. Ik besloot daarom een traject van 18 damwand-plaatjes uit te leggen.

Na een maand liep ik voor de eerste maal deze nieuwe plaatjesroute met als resultaat onder diverse platen hazelwormen. Op 8 juli 2015 liep ik voor de 2e maal dit plaatjestraject. Onder plaatjes 1 en 2 lag een hazelworm. Toen ik plaatje 8 optilde zag ik een adder en voelde ik een prik in mijn wijsvinger van de linkerhand waarmee ik het plaatje had opgelicht. Ik maakte een foto van de adderman. Ik dacht dat er waarschijnlijk een metaalsplinter aan de damwandplaat zat die ik zou moeten weg vijlen. Maar toen ik merkte dat de linkervinger dikker begon te worden en ook wat blauw, wist ik dat de adder mij had gebeten.

hand op weg naar ziekenhuis dd 8/7/15

arm op 16/7

lymfebanen in arm tijdens onderzoek bij de afdeling spoedeisende hulp van ziekenhuis dd. 8/7/12

Behandeling in het ziekenhuis. (Foto's: Bastiaan Walpot)

De adderman die mij heeft gebeten. (Foto: Bastiaan Walpot)

Plaatjes optillen niet veilig zonder leren handschoen

Ik loop al 15 jaar traditionele- en plaatjesroutes voor Natuurmonumenten, Het Drentse Landschap, Staatsbosbeheer en de laatste jaren voor de Maatschappij van Weldadigheid. Bij monitoren van plaatjesroutes gebruikte ik nooit een handschoen en ook werd mij die instructie nooit gegeven. Nu weet ik dat mijn opdrachtgevers het gebruik van handschoenen verplicht moeten stellen in gebieden waar adders kunnen voorkomen.

Gevolgen van een adderbeet

De gevolgen zijn echt heel vervelend. Voor mij betekende dit met spoed naar het ziekenhuis. Daar stond een heel team klaar en lag ik, voor ik het wist aan het infuus, werd een ECG gedraaid, hartslag, ademhaling en saturatie continu gemeten en de bloeddruk elk kwartier. Aan het eind van de dag volgde opname op de afdeling medium care van het ziekenhuis. Omdat nog geen enkele chirurg ooit een patiënt na een adderbeet had gezien, was het een komen en gaan van witte jassen. Na 4 dagen volgde mijn ontslag uit het ziekenhuis met het dringende advies de getroffen arm nog 14 dagen in een sling te dragen en de linker-hand niet te gebruiken. Mijn vrouw had het maar druk met mij!!

Bastiaan Walpot
www.walpot.nl

Wat te doen bij adderbeten

2015 is het "Jaar van de adder". In dit kader verschijnen iedere maand natuurberichten over het leven van de adder of daaraan gerelateerde onderwerpen.
Op 13 mei jl. verscheen het natuurbericht "Adderbeten, een pijnlijke zaak" (Link: **www.natuurbericht.nl/?id=13841**). Hierin staat informatie wat je moet doen bij een adderbeet.

Adders verhuizen door heidehaantje

Het heidehaantje (*Lochmaea suturalis*), is een inheems klein kevertje; zo op het eerste gezicht best mooi en onschuldig. Dit kevertje voedt zich, voornamelijk in de larf-fase, met heideplanten: ze vreten de bloemknoppen op en zuigen de blaadjes leeg. Hierdoor kunnen de planten geen water meer opnemen en sterven af. Wie regelmatig over de heide loopt heeft het misschien wel eens gehoord: het klinkt alsof het in een bosje heide eventjes regent. Dit zijn de vele kevertjes die zich laten vallen van de plant als ze zich bedreigd voelen. Het kevertje krijgt de overhand, en binnen een mum van tijd is er van een prachtig, oud en vol heideveld niks meer over. Wat overblijft is een dorre, kaalgevreten vlakte. Wat zijn nu de gevolgen voor reptielen die leven in zo'n heidegebied?

Ik inventariseer al ongeveer zes jaar lang drie verschillende trajecten op de Veluwe en heb het hele tafereel van verdorring door het heidehaantje meegemaakt. Op één van de trajecten doe ik sinds een aantal jaren ook adderonderzoek voor de Werkgroep Adderonderzoek Nederland (WAN). Omdat per individu de coördinaten vermeld worden, en er gebruik wordt gemaakt van de vangst- terugvangstmethode, was het interessant om te volgen of- en hoe de adders (en andere reptielen) zich zouden verplaatsen na de komst van het heidehaantje. Temeer omdat dit gebied min of meer geïsoleerd is en de dieren dus gedwongen waren om op dit veld te blijven.

Het effect van het heidehaantje is doorgaans te vergelijken met de gevolgen van een kleine heidebrand: de oude struik- en dopheide verdwijnt (gedeeltelijk), maar de jonge heide komt weer op, kruiden en grassen krijgen meer kans en uiteindelijk zal er misschien meer variatie/structuur ontstaan. Iets wat over het algemeen gunstig is voor adders (en andere reptielen).
Hier liep het anders: het gehele heideveld werd tot de grond kaalgevreten. Grassen, kraaiheide en kruiden kregen inderdaad meer kans, maar omdat de oude heide kaal was geworden, kon de zon doordringen tot misschien wel het belangrijkste voor de adder: de oude, vochtige mos- en strooisellaag. Dit werd blootgesteld aan het zonlicht, en al snel verdween deze kostbare vochtvasthoudende laag als sneeuw voor de zon.

Adders en ook levendbarende hagedissen begon ik al snel minder te zien op het veld, hierna nam ook het aantal zandhagedissen af. Aan de rand van het heideveld, daar waar de heide vrijwel onaangetast was, deed ik echter steeds meer waarnemingen. Het overgrote deel van de reptielen was binnen twee jaar verhuisd naar de randen van het veld, ook al waren de afstanden (in 'reptielen-opzicht') soms behoorlijk groot. Het heideveld ligt er momenteel nog behoorlijk dood bij, al komt er op veel plekken alweer een heel klein beetje jonge heide uit

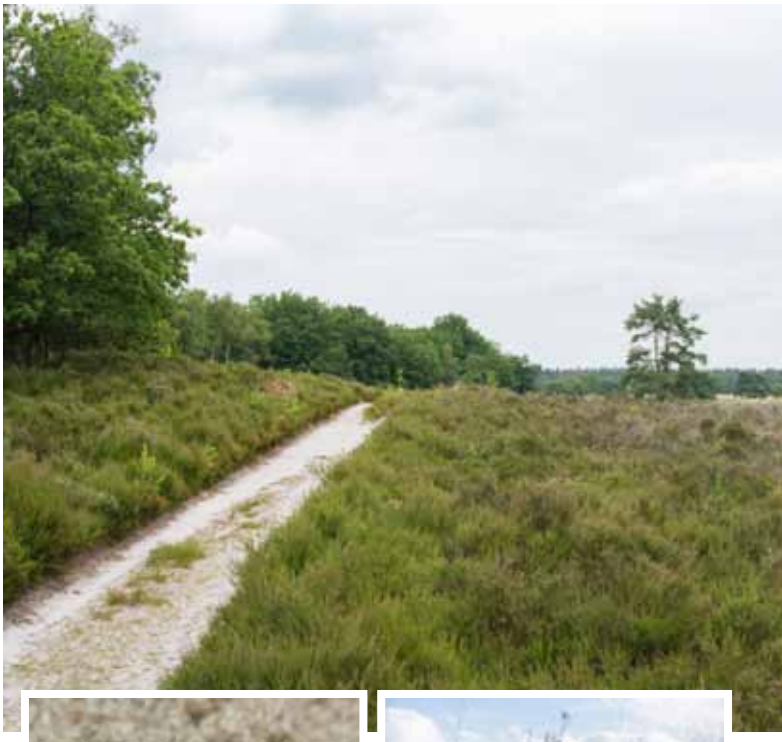

Op het door heidehaantje (Foto: Tim Faassen) aangetaste heidegebied op de Veluwe deed ik steeds meer adderwaarnemingen aan de rand van het heideveld, daar waar de heide nog niet was aangetast. (Foto's: Ron Krol)

de grond. Het zal mij benieuwen of- en hoe snel het heideveld zichzelf herstelt. Interessant is dan natuurlijk of de reptielen het gehele veld weer in zullen nemen, vanaf wanneer en in welke volgorde van soorten. Ze keerden het dode veld snel de rug toe, maar wie weet keren ze weer net zo snel terug, wanneer het veld weer prachtig paars siert. Ik blijf het in ieder geval volgen!

Ron Krol
Werkgroep Adderonderzoek Nederland

IJsvogel met driedoornige stekelbaars en rietvoorn (Foto's: Carel van der Sanden)

Vissen inventariseren met behulp van een paartje ijsvogels?

Afgelopen winter kwam ik, in de buurt van mijn woonplaats, een paartje ijsvogels tegen. Ik had mij voorgenomen deze te volgen in het broedseizoen. In maart van dit jaar heb ik ze veel geobserveerd en toch heb ik nog weken nodig gehad om de nestholte te vinden. Zij kozen een slootje uit van hooguit 2,5 meter breed, waar op ongeveer een halve meter boven de waterspiegel in de slootkant een nestholte gegraven werd. De vogels hadden geen rekening gehouden met de verhoging van het waterpeil in de zomer, waardoor de nestholte zich later nog maar amper 15 cm boven de waterspiegel bevond. Gelukkig hielden zij hun woning droog.

Tijdens het broeden bracht het mannetje regelmatig een lekker blankvoorn of rietvoorn naar het vrouwtje. Toen er eenmaal jongen kwamen, werd de prooigrootte daar direct op aangepast. Met name stekelbaarsjes (zowel driedoornig als tiendoornig) kwamen voorbij. Naarmate de tijd vorderde, kregen ze steeds grotere visjes waaronder blankvoorn en rietvoorn. Eenmaal had het mannetje zelfs een goudvis uit een tuinvijver gevangen. Vele visjes volgden de weg naar de hongerige bekjes van de jonge ijsvogeltjes.

De laatste week voor het uitvliegen miste ik opeens het vrouwtje. Of zij is verongelukt of wellicht al op een nieuw legsel zat, is onbekend. Het was dus aan het mannetje om zijn kroost uiteindelijk groot te brengen. Op 3 juni 2015 kwam hij plotseling met een zonnebaars als prooi naar de jongen toe. Voor de jongen is het allemaal geen probleem: zonnebaars, stekelbaars, goudvis, blankvoorn of rietvoorn, het smaakt blijkbaar allemaal naar vis. Door middel van het volgen van dit paartje ijsvogels, is niet alleen inzicht verkregen in het dieet van deze familie, maar ook van de vissoorten die in de omgeving voorkomen... al is natuurlijk niet exact bekend waar zij vandaan komen.

Carel van der Sanden
www.natuurlijk-erp.nl

Wederom de jackpot voor aquatische werkgroep HWL

De leden van de aquatische werkgroep van Hoeksche Waard Landschap (HWL) zijn erg actief op de Hoeksche Waard maar hebben hun faam vooral te danken aan de ontdekking van een grote populatie grote modderkruiper op de Plaat van Essche. De herontdekking van de grote modderkruiper in het Oudeland van Strijen, een gebied ten noorden van de Plaat van Essche, heeft hun interesse en passie alleen maar aangewakkerd. Tot voor kort werd er van uitgegaan dat de soort van het eiland was verdwenen door een onjuiste baggerstrategie.

De recordvangst: 77 grote modderkruipers in 1 fuik, 2 juli 2015 griendkreek Plaat van Essche. (Foto: Theo Schuurmans)

Januari jongstleden overstroomde de Plaat van Essche en de onderzoekers keken smachtend uit naar nieuw te verzamelen data over nieuw ingespoelde soorten vanuit het buitenwater. Maar in februari brak de kadedijk door, die de Plaat van Escche isoleert van het buitenwater. Dit resulteerde in een ongekende daling van de kunstmatig hooggehouden waterstand. Veel van de aanwezige grote modderkruipers vielen door deze grotendeelse droogval ten prooi aan reigers en ander gevederd gespuis. Reparatie van de kade heeft de waterstand inmiddels hersteld.

Van de zes kreken op de Plaat van Essche ligt er één volledig geïsoleerd. In september staat het water in deze griendkreek laag en droogt de kreek soms bijna volledig op. Maar net als de bezorgdheid voor de modderkuiperpopulatie zijn hoogtepunt weer bereikt, komen de najaarregens en komt alles weer goed.

Dit voorjaar gaat de geschiedenis in als een periode met grote droogte. Al begin juni stond het water te laag door aanhoudende dorst van de omringende griendvegetatie. Bijpompen bleek geen overbodige luxe. Om de effecten hiervan in de gaten te houden wordt er af en toe een fuikje geplaatst. Op 2 juli leegde Dick van Houwelingen de door hem geplaatste fuik: hij kon zijn ogen niet geloven! De vissers van de aquatische werkgroep zijn wel gewend aan het vangen van grote modderkruipers, maar na tellen bleek deze fuik 77 grote modderkruipers te bevatten. Een waar record! De aquatische werkgroep claimt bij deze de beker voor de volste fuik ooit met deze beschermde vis. Wat een prijs.

Theo Schuurmans
www.modderkruiper.nl

Jonge modderkruipers en kwabaal

In het Zwarte Water, benedenstrooms van de Overijsselse Vecht, is dit voorjaar succesvolle voortplanting waargenomen van twee zeer zeldzame vissoorten: grote modderkruiper en kwabaal.

De ondergelopen graslanden met relatief warm en voedselrijk water in overstromingsvlaktes langs rivieren en beken, vormen al eeuwenlang een kraamkamer voor deze soorten.

Meer lezen?
www.natuurbericht.nl/?id=14067

Honderden larven van de grote modderkruiper tussen de ondergelopen grassprietjes in de uiterwaarden bij het Zwarte Water. (Foto's: Jan Kranenbarg & Arthur de Bruin)

Goudgele kikkers in Rotterdam

Ieder jaar hebben wij voor educatieve doeleinden kikkerdril in huis dat wij "grootbrengen" tot kikkertjes. Dit jaar hadden we een paar bijzondere kikkervisjes waar je zo door heen kon kijken. Als zij een hapje sla of iets dergelijks namen, zag je dat helemaal door het lijfje gaan. Deze kikkervisjes zijn inmiddels uitgegroeid tot goudgele kikkers (zie foto's). Zodra de voorpootjes kwamen zijn de kleine kikkertjes in de vijver van onze buurvrouw in Rotterdam Kralingen vrijgelaten.

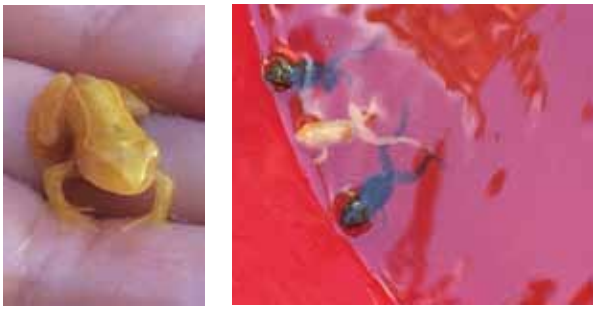

Loura Kröner

Naschrift redactie

Het betreft een interessante waarneming van een bruine kikker *(Rana temporaria)*. De afwijkende kleur lijkt in eerste instantie op amelanisme of flavisme, maar de oogkleur kunnen wij in dit geval niet plaatsen. Deze zou rood (albinisme) of normaal moeten zijn, maar is in dit geval vrijwel transparant. Dit jaar kregen wij een soortgelijk geval binnen van een gewone pad.
Heeft u ook afwijkend gekleurde amfibieën waargenomen en gefotografeerd, stuur deze dan naar *redactie@ravon.nl*

Kikkers in de klas

Op 29 april jl. heeft RAVON een natuurbericht (Link: **www.natuurbericht.nl/?id=13729**) uitgegeven over het opkweken van kikkers & padden. In dit natuurbericht wordt uitgebreid beschreven hoe je dit verantwoord kunt doen.

Voor educatieve doeleinden heeft RAVON ook een lespakket ontwikkeld waarin alle belangrijke informatie is opgenomen. Voor groep 7 en 8 van het basisonderwijs is ook een lesbrief ontwikkeld. Het lespakket en de lesbrief zijn te downloaden op **www.ravon.nl** (Infotheek > RAVON publicaties > Lespaketten)

Metamorfose van ei tot kikker. (Foto's: Ben Geutskens)

The gay cannibal?

Durk Jelle Venema stuurde ons deze bijzondere foto, gemaakt op 24 mei jl. Na uitgebreide bestudering van de foto luidt het bijschrift: "Man bastaardkikker eet groene kikker terwijl hij door ander mannetje bastaardkikker in de paargreep wordt gehouden". De onderste bastaardkikker lijkt eerder een man dan een vrouw omdat de voorpoten erg dik en gespierd zijn. Probeerde de bovenste bastaardkikker met de 'Heimlich greep' zijn vriendje te redden?

Rattenslangen ontdekt

In Nederland worden verschillende soorten rattenslangen als huisdier in terraria gehouden en gekweekt. Ze komen van nature voor in Noord-Amerika en Azië en kunnen behoorlijk groot worden. Soms ontsnapt er een rattenslang of ze worden in de natuur vrijgelaten. Meestal overleven ze wel een periode maar vaak zijn onze winters te koud en te nat om te overleven. Door hun grootte worden ze vaak gezien. We ontvangen bij RAVON daarom regelmatig zichtwaarnemingen van rattenslangen of hun vervellingshuiden.

Zo ontvingen wij 18 mei jl. van Gert-Jan Menheere een foto van een rattenslang die hij had waargenomen tijdens een wandeling op het Oranje Bolwerk, één van de wallen van het verdedigingswerk in Hulst (Zld).

En op 20 juli jl. werden we gebeld door Hilko van Gent, afdeling Handhaving van de Gemeente Arnhem, omdat er vervellingshuiden waren aangetroffen vlak bij een kinderspeelplaats op Hoogte 80, een uitkijkpunt bij de Geitenkamp te Arnhem.

Het betrof 9 'slangenhemden' waaronder enkele van ruim anderhalve meter lang. RAVON-vrijwilliger Ronald de Boer heeft de vervellingshuiden opgehaald en is ter plekke gaan kijken of er nog rattenslangen aanwezig waren, maar tot op heden zijn deze niet gevonden.

De 'slangenhemden', die meestal niet zo compleet worden aangetroffen bij vervellingen in de natuur, zijn vermoedelijk (als grap?) vanuit een terrarium naar locatie Hoogte 80 verplaatst.

Zonnige toekomst voor de muurhagedis

Nieuw kernleefgebied voor de muurhagedis op de voormalige vuilstort Belvédèreberg. (Foto: Frank Spikmans)

In Maastricht komt de enige inheemse populatie muurhagedissen van Nederland voor. Door allerlei stedelijke ontwikkelingen zou het leefgebied van deze, maar ook vele andere soorten, worden aangetast. RAVON was betrokken bij het opstellen van een compensatieplan. Door dit compensatieplan wordt het leefgebied van de muurhagedis flink vergroot en worden verbindingen gelegd tussen de bestaande leefgebieden Lage- en Hoge Fronten. Ook een oude vuilstort, de Belvédèreberg, is geschikt gemaakt voor muurhagedis en hazelworm door het aanleggen van honderden meters aan stenen wallen en puinrillen. Hiermee is een voor Nederland uniek nieuw kernleefgebied voor de muurhagedis ontstaan.

Als de komende jaren alle onderdelen uit het plan van RAVON worden uitgevoerd, ontstaat er een aaneengesloten netwerk van geschikte leefgebieden. De muurhagedis lijkt een zonnige toekomst tegemoet te gaan.

Frank Spikmans

Meer lezen?
Op 1 juli jl. heeft RAVON een natuurbericht hierover uitgegeven met als titel: "Droomstart muurhagedis op voormalige vuilstort Maastricht". Link:
www.natuurbericht.nl/?id=14119

Een kaart met alle plannen is in te zien op:
www.belvedere-maastricht.nl/wp-content/uploads/2015/06/HetgroeneBelvedere.pdf

Culinaire ontdekking

Snoek eet grote modderkruiper

Egels, ratten en reigers lusten graag een grote modderkruiper, dit bleek eerder uit zender-onderzoek van RAVON. De grote modderkruiper staat daarnaast hoog op het menu van de purperreiger in het Natura 2000 gebied de Zouweboezem. Het vermoeden bestond dat ook de snoek als belangrijkste zoetwaterroofvis graag grote modderkruipers verslindt, maar bewijs hiervoor ontbrak...

Uit recent onderzoek in Hongarije blijkt dat in een water met een flinke grote modderkruiperpopulatie het dieet van snoek in het voorjaar voor meer dan 90% uit grote modderkruipers kan bestaan. Waarschijnlijk vormt de soort een gemakkelijke prooi in de voortplantingsperiode. Ook in Nederland werd onlangs een snoek op heterdaad betrapt.

Pepijn Vermeiren en Joey van Overveld waren tijdens hun stage bij RAVON in Natura 2000 gebied De Langstraat van Staatsbosbeheer op zoek naar de grote modderkruiper. Hier vingen ze een mooie snoek die direct na de vangst een flinke volwassen grote modderkruiper uitbraakte (zie foto).

(Foto: Pepijn Vermeiren)

Kortom de grote modderkruiper blijkt een smakelijke 'vette' hap. Niet voor niets verbergt hij zich in dichte plantenbedden en moerasvegetaties. Deze habitats zijn daarom van levensbelang voor deze zeldzame beschermde soort.

Arthur de Bruin, Martijn Schiphouwer, Joey van Overveld & Pepijn Vermeiren (RAVON)

Meer lezen?
Mero, T.O., 2015. The first recording of the threatened species, the European weather loach, *Misgurnus fossilis* (Berg, 1949), in the diet of the pike. Turkish Journal of Zoology 39: 1-4. Link: **http://journals.tubitak.gov.tr/havuz/zoo-1407-41.pdf**

Hagedis in badkuip

Boswachter Marcel Klompmaker van Natuurmonumenten kwam op een hele bijzondere plek een levendbarende hagedis tegen, namelijk in een badkuip. Deze badkuip staat in het veld als drinkbak voor de paarden.

Bij het schoonmaken van de kuip kwam de levendbarende hagedis uit de nog aanwezige laag modder gekropen.
De randen waren te glad voor de hagedis om eruit te kruipen dus heeft Marcel de hagedis hiermee een handje geholpen.
Ook voor drinkbakken (badkuipen) zijn uittreedvoorzieningen dus een goede optie.

Meer informatie hierover kunt u lezen op: **www.padden.nu** (> Oplossingen > Putten)

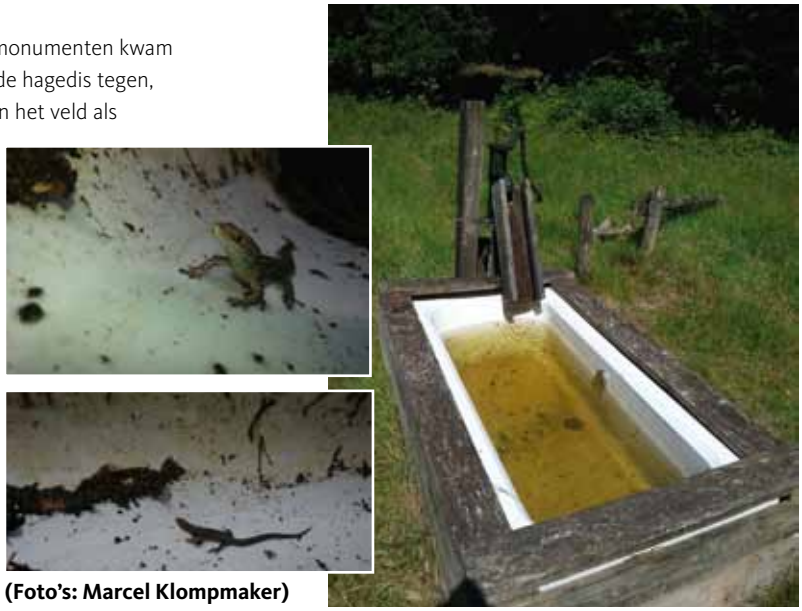

(Foto's: Marcel Klompmaker)

Kikkertrapjes in Kockengen

De Gemeente Stichtse Vecht heeft, in samenwerking met WAVIN, op 31 maart jl. officieel 10 straatkolken met uittreedvoorziening in het gebied Kockengen in gebruik genomen. Daarnaast heeft de Natuurgroep Kockengen (NGK) tijdens de paddentrek 55 kikkertrapjes geplaatst en deze tot 20 april om de dag gemonitoord. Hierover is een artikel verschenen in het AD op 5 mei jl.

Gerard van Zuijlen

Meer informatie over uittreedvoorzieningen in straatkolken: **www.padden.nu** (> Oplossingen > Straatkolken)

Trapjes in waterputten maken Kockengen nu ook 'kikkerproof'

(Foto: Kees Beaart)

Ringslang stikt in posthoornslak

Op 27 juni jl. vond Kees Beaart 's middags op het natuurterrein naast mijn huis (Vledder, Drenthe) een jonge tweedejaars ringslang. De slang (circa 30 cm lang) was dood en had een posthoornslak in de bek. Of beter: de posthoornslak zat rond de voorkant van de kop van de ringslang. We verklaren dit bizarre drama als volgt.

De ringslang heeft geprobeerd de posthoornslak op te eten. De slak heeft zich vervolgens krachtig in zijn huisje teruggetrokken waarbij een vacuüm is ontstaan en de ringslang letterlijk naar binnen is gezogen, geen lucht meer kreeg en is gestikt. Dat ringslangen slakken eten wist ik niet, maar dit komt vaker voor en is uit de literatuur bekend (*mond. med. R. Struijk*). De ringslang was overigens goed doorvoed en uiterlijk gezond, zonder beschadigingen of wondjes.

Ik ben heel benieuwd of iemand wel eens een ringslang heeft gezien die waterslakken at. Info graag naar *info@wildernistrek.nl*

Edo van Uchelen

De adder en het weer

Over de invloed van het weer op het waarnemen van de adder

Onne de Vries

In 1988 is in opdracht van het toenmalige overlegorgaan Dwingelderveld een onderzoek uitgevoerd naar de herpetofauna in het Dwingelderveld. In drie maanden tijd hebben de onderzoekers een groot gebied (3.616 ha) onderzocht op het voorkomen van amfibieën en reptielen. Dit artikel gaat in op de invloed van het weer op het waarnemen van de adder.

Voorschrift redactie

Onderzoek naar trefkansen is momenteel een hot item. De redactie ontving op 18 juli 2012 deze kopij betreffende een onderzoek naar de invloed van het weer op waarnemingen van adders in het Dwingelderveld uit 1988.
Hoewel de gegevens niet statisch zijn bewerkt is het nu volgende (ingekorte) artikel volgens de redactie toch een waardevolle aanvulling op het fenomeen trefkansen. Terugkijkend kunnen we vaststellen dat Onne zijn tijd ver vooruit was met zijn onderzoek!

Beschutte en zonnige plek voor de adder. (Foto: Ron Krol)

Het Dwingelderveld

Het Nationaal Park Dwingelderveld maakt deel uit van het Drents keileemplateau. Door het in vroeger tijden in cultuur brengen (kappen en begrazen) van grote oppervlakten bos ontstonden uitgebreide heidevelden en stuifzandgebieden. Door Staatsbosbeheer werd in de jaren 30 een groot deel van heide- en stuifzandgebied bebost. Ongeveer de helft van het Dwingelderveld was in 1988 bebost (zie gearceerd gebied figuur 1). De andere helft bestond uit (natte) heidegebieden, vennen en veentjes. De verschillende landschapstypen van het Dwingelderveld zijn cultuurgronden (360 ha), bossen (1.793 ha), heidevelden (1.272 ha) en vennen en plassen (192 ha).

Figuur 1. Ligging van het Nationaal Park Dwingelderveld (Drenthe) en toponiemenkaart onderzoeksgebied (het gearceerde gebied was in 1988 bebost).

Werkwijze

Het gehele gebied onderzoeken zou teveel vragen, daarom zijn er 11 proefvlakken vastgesteld in het Dwingelderveld. Deze zijn wekelijks intensief onderzocht. Losse waarnemingen buiten de proefvlakken zijn eveneens geregistreerd. Het accent van de proefvlakken ligt het meest op de “oorspronkelijke” terreintypen van het Dwingelderveld (cultuurland, bos, natte/droge heide en vennen).

Het veldwerk geschiedde volgens een vast wekelijks schema. Alle proefvlakken werden telkens één keer per week onderzocht. Er is voornamelijk gewerkt van 08.00 uur 's ochtends tot 18.00 uur 's avonds. Later in het seizoen van 13.00 uur tot 22.00 uur 's avonds. Ook is er in de nachtelijke uren geïnventariseerd. In de proefvlakken en daarbuiten is vooral gekeken naar oeverranden, in structuurrijke heideterreinen en op zonnige plekken. Er is ook rekening gehouden met de activiteitsperiode van amfibieën en reptielen. De inventarisatieperiode in 1988 viel in het tijdvak van april tot en met juni.

Weersomstandigheden

Het weer in het voorjaar en de vroege zomer van 1988 was gunstig voor het inventariseren van de herpetofauna. Vrijwel iedere dag is er veldwerk verricht. De weersgegevens (temperatuur, neerslag, zonuren) zijn betrokken van het KNMI meetstation in Eelde. April was zeer droog, zonnig en zacht. Mei was warm en zonnig. En juni was droog, somber en koel. Het weer heeft veel invloed op het gedrag van amfibieën en reptielen. Bij heet en droog weer kruipen de meest dieren weg. Hetzelfde gebeurt bij koud, nat en somber weer.

soort	aantal
kleine watersalamander	326
rugstreeppad	3
hekikker	620
bruine kikker	47
groene kikker onbepaald	1505
levendbare hagedis	522
adder	165

Resultaten

Waarnemingen

Alle waarnemingen van amfibieën en reptielen staan in tabel 1. Er zijn 165 adders gezien, deze waren gevarieerd getekend: van roodbruin, bruin, blauwgrijs tot geheel zwart.

Invloed van het weer

Veel adders zoeken vroeg in het voorjaar de zon op om op te warmen. Ze doen dit zelfs bij vrij lage temperaturen (zie figuur 2).

Op 139 waarnemingsformulieren van de adder zijn de temperaturen geregistreerd (figuur 3). De meeste waarnemingen zijn gedaan bij een temperatuur van 15 °C (n = 57). Ook bij 20°C lieten de adders zich goed zien (n = 26). Maar men moet er goed rekening mee houden dat de temperatuur van omstreeks 15 °C het meest voorkomt in april. In mei en juni zijn de temperaturen gemiddeld hoger.

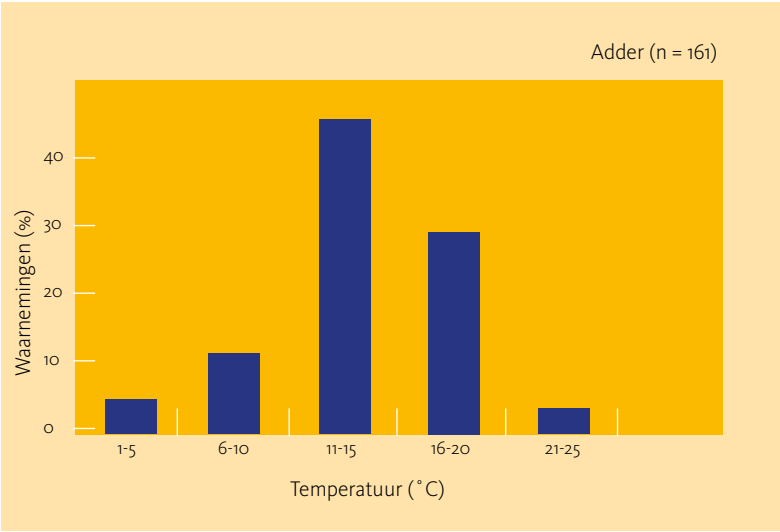

Figuur 2. Invloed van de temperatuur op de trefkans van adderwaarnemingen.

Verder heeft ook de mate van bewolking en neerslag veel invloed op het waarnemen van adders en andere herpetofauna. In figuur 4 is te zien dat de meeste adderwaarnemingen (69) zijn gedaan bij halfbewolkt weer. Ook onbewolkt zonnig weer scoort goed (33). Opvallend is dat er redelijk veel adderwaarnemingen (24) zijn gedaan bij bewolkt weer. Uit de figuur blijkt tevens dat adders niet houden van buiig en regenachtig weer (beide nulwaarnemingen).

Natuurlijk geldt ook hier weer dat het heersende weertype in de veldwerkperiode (april-juni) half bewolkt was. Een ander gegeven is dat de windrichting enige invloed heeft. Adders liggen graag beschut in het vroege voorjaar (figuur 5). De trefkans

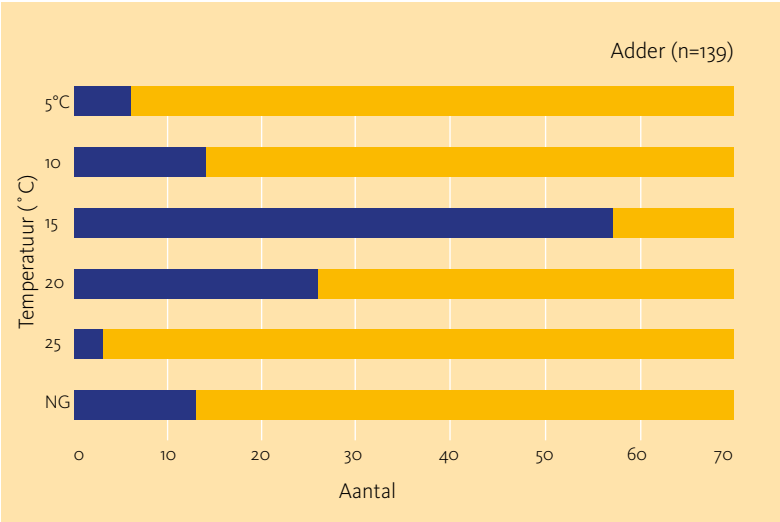

Figuur 3. Aantal adderwaarnemingen en temperatuur in °C (n=139, NG = niet geregistreerd)

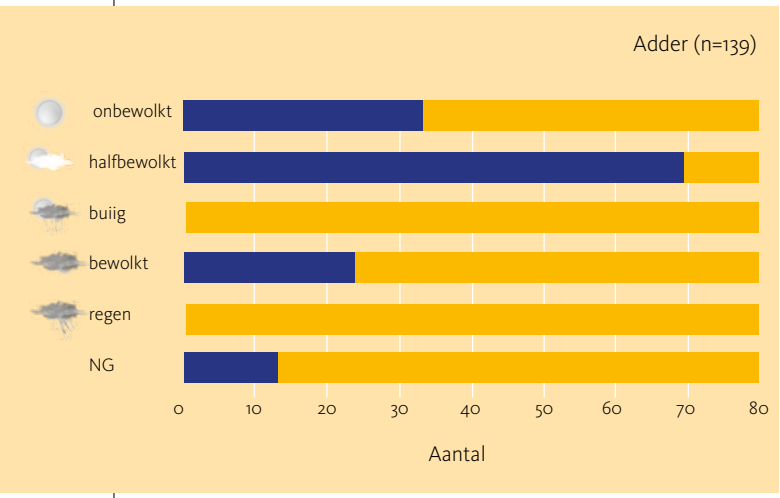

Figuur 4. Aantal adderwaarnemingen en de mate van zon/ neerslag (n=139, NG = niet geregistreerd)

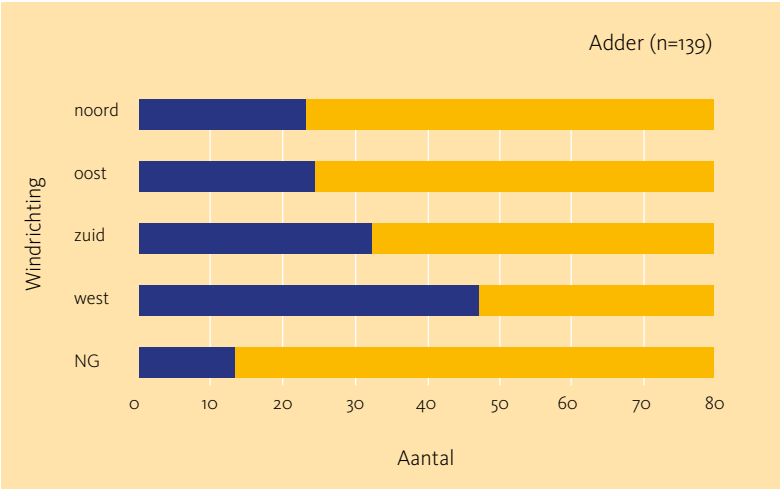

Figuur 5. Aantal adderwaarnemingen en de mate van windrichting (n=139, NG = niet geregistreerd)

was bij westenwind het grootst (47). Maar noorden- (23) en oosten- (24) en zuidenwind (32) tellen ook mee, want deze drie windrichtingen samen tellen 79 adderwaarnemingen.

Conclusie

Het Nationaal Park Dwingelderveld is rijk aan amfibieën en reptielen. Met name kleine watersalamander, heikikker, groene kikker, levendbarende hagedis en adder werden en worden vaak gesignaleerd. Uit de verzamelde gegevens van het veldonderzoek komt naar voren dat de adder (en ook overige herpetofauna) gevoelig is voor weersinvloeden. De trefkans bij de adder is het grootst bij een temperatuur van 11-15 °C en bij zonnig tot halfbewolkt weer.

Dankwoord

Veel dank gaat uit naar B. Hoentjen en B.L.J. van Os (Dienst Ruimte en Groen Provincie Drenthe) voor het 'schrijven' van een speciaal op het onderzoek gericht computerprogramma voor het verwerken van alle gegevens. En ook dank voor de andere (computer) faciliteiten van het provinciehuis te Assen.
Verder heeft A.J. van Dijk een belangrijke bijdrage geleverd voor de historische gegevens van de herpetofauna in het Dwingelderveld. Ook veel dank voor Maria Quist en Rob Bijlsma voor het definitief tot stand komen van het rapport.

Onne de Vries
Mastenbroek 129
8431 MX Oosterwolde

Hoe groot is jouw trefkans nu om een adder te zien, na het lezen van dit artikel? (Foto: Ron Krol)

Gladde slang smult van hazelworm

Gladde slang houdt hazelworm in wurggreep tijdens het opeten. (Foto: Bart van der Aa)

Bart van der Aa, boswachter bij Natuurmonumenten, trof tijdens zijn toezichtronde in Mook een gladde slang die een hazelworm in een wurggreep had. De gladde slang lag in de ideaal beschenen bosrand van het Koningsven (Reichswald) bij Ottersum, een plek waar regelmatig gladde slangen worden waargenomen.

Voor zijn ogen zag hij hoe de gladde slang de bijna even grote hazelworm begon op te eten. Het duurde ongeveer een half uur voordat de hazelworm naar binnen was gewerkt. Na een half uurtje uitbuiken vervolgde de gladde slang zijn weg en verdween tussen de struiken.

Zandhagedis op het menu

De zandhagedis staat op het menu van veel soorten zoals torenvalk, buizerd, gladde slang, vos en marterachtigen. Toos van Ekeris vond deze halfverteerde zandhagedis en stuurde ons 21 juni jl. deze foto. We vermoeden dat een vos de dader is.

Halfverteerde zandhagedis. (Foto: Toos van Ekeris)

Merelvoer

Toen Nina de Vries 23 mei jl. na een zandhagedissen-inventarisatie op de Hoge Veluwe weer thuis kwam, zag ze deze merel met een smakelijke hap (bruine kikker) in haar tuin. RAVON ontvangt vaker dit soort foto's, maar meestal eet de merel dan een watersalamander. Daarom nemen we deze foto graag op in schubben & slijm!

Merel eet bruine kikker. (Foto: Nina de Vries)

Rugstreeppadden in Valkenswaard

Het Peetersven, 5 juni 2015. Een natuurlijk ondiep ven met een oppervlakte van 1,5 hectare, dat in de ijstijd door verstuiving is ontstaan. (Foto: Frank Heijmans)

In 't Oude Wandelpark van Valkenswaard zijn voor het eerst rugstreeppadden aangetroffen. Dit blijkt een nieuwe vindplaats.

De pad is voor mij een graag geziene tuingast. Al helemaal wanneer ik ze tegenkom tijdens de vele werkzame uurtjes op mijn volkstuin in Valkenswaard. Het is een goede indicatie dat ik nachtelijke hulp krijg bij het “slakken-vrij” houden van mijn tuin. Ik zie regelmatig gewone padden, maar op 23 april 2013 trof ik mijn eerste rugstreeppad aan, zonnend op het pad van mijn volkstuin. Een vermoedelijke pionier op zoek naar beschutting. Mijn tuin ligt vol met dakpannen, stenen en dergelijke, wat uiteraard ideale beschutting biedt.

In de daaropvolgende maanden deed ik meerdere waarnemingen, zowel op het volkstuincomplex, als ter hoogte van het naastgelegen "Oude Wandelpark". Door mijn waarnemingen door te geven aan RAVON, zijn we erachter gekomen dat het hier om een nieuwe vindplaats gaat van deze soort. Begin jaren 80 is er eenmaal één rugstreeppad gezien ergens ter hoogte van de Eindhovensche Golf, even ten noorden van mijn vindplaatsen, verder niets. Recente populaties zijn bekend van de Groote Heide ten oosten van de A2 zo’n 4 kilometer oostelijk van deze nieuwe vindplaats en van het Strijper Aa-gebied zo’n 12 km zuidelijker. Twee nieuwe ecoducten over de A2 en de N396 verbinden deze populaties met mijn vindplaatsen en hebben mogelijk zelfs gezorgd voor de kolonisatie van het Peetersven.

Om meer inzicht te krijgen in het voorkomen van rugstreeppadden in Valkenswaard, werd mij gevraagd de komende tijd actiever te monitoren en mijn waarnemingen te registreren via Telmee.nl. Ik heb me daarom voorgenomen wekelijks te gaan luisteren naar de koren en een poging te doen naar het op zicht waarnemen van deze prachtige paddensoort. Mijn eerste telling was op 28 mei. Bewapend met een zaklamp en camera ging ik het veld in.

Volwassen rugstreeppad bij het Peetersven in Valkenswaard. (Foto: Frank Heijmans)

Ondanks het regenachtige, koele weer (8 °C), was deze avond toch een succes. Tijdens mijn wandeling hoorde ik diverse groene kikkers, maar geen rugstreeppadden. Wel zag ik vijf rugstreeppadden over het zandpad richting het Peetersven kruipen. Ook vond ik nog een Alpenwatersalamander en meerdere gewone padden. Een leuke eerste telling en de bevestiging dat er ook in 2015 rugstreeppadden zijn in Valkenswaard. Het Peetersven is tamelijk ondiep, maar verrassend groot, met relatief weinig begroeiing en diverse kale oeverdelen. Doordat het juist een erg ondiep ven is, warmt het vrij snel op en kan het een ideale voortplantingsplek zijn voor diverse amfibieënsoorten.

De daaropvolgende week was veel warmer en zou wederom goede resultaten moeten opleveren. Overdag warmen de zandpaden op door de zon en blijven vervolgens na zonsondergang lang warm. Rugstreeppadden verschijnen in de schemering op deze paden en zijn dan gemakkelijk waar te nemen. Tijdens deze avond trof ik vier rugstreeppadden aan. Het waren adulte dieren met een lengte tussen de 5,5 en 7,5 cm. Net als tijdens de voorgaande telling, lieten ook diverse gewone padden zich zien. De komende weken blijf ik monitoren en mijn waarnemingen doorgeven!

Frank Heijmans
Amfibieënwerkgroep IVN Heeze-Leende

Naschrift redactie
De waarnemingen zijn inmiddels opgenomen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) en dus bruikbaar voor bescherming en beheer!

Rugstreeppadden in De Kerf

De Kerf in 1998. (Foto: Marja de Moel)

Natuurgebied De Kerf ligt tussen strandpaal 30 en 31 in het duingebied bij Schoorl/Bergen. Deze in 1997 kunstmatig aangelegde open verbinding met de zee en de afgeplagde vallei heeft vanaf het begin mijn interesse. Heel nieuwsgierig naar de gevolgen van het besluit om een gat te graven in de zeereep, bezoek en fotografeer ik dit mooie gebied sindsdien regelmatig en komt het steeds terug in mijn werk als beeldend kunstenaar. Vanaf 2002 monitoren wij de rugstreeppadden in dit gebied.

Ontstaan

"Dynamisch Kustbeheer" heette het uitgangspunt van Stichting Duinbehoud, Staatsbosbeheer, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Rijkswaterstaat en het PWN. En dynamisch was het in de eerste jaren; vooral bij springtij met zuidwestenwind was het raak; de verwachte drie keer per jaar onder water werden er twaalf! In de winter van begin 2000 bevroor het water (mengsel van zee-, kwel- en regenwater) tot een onverwacht ijsbaantje en de latere sneeuwval maakte het mooie plaatje compleet.

Er ontstond nieuwe flora en fauna in het brakke biotoop; eerst zag je onder andere zeeraket, biestarwegras en langs de vloedmerken zeepostelein. Later kwamen onder andere strandbiet, zeewolfsmelk en zilt torkruid. Er zat ook een negatieve kant aan deze metamorfose: De Kerf werd een soort fuik voor strand- en zee-afval en daarvan zijn de resten helaas tot op vandaag nog te vinden. De laatste keer dat de Kerf vol water stroomde was op 1 maart 2008 en ik heb de eerste golf door de drempel heen zien breken. Wat een watergeweld!

Begrazing in De Kerf, november 2014. (Foto: Marja de Moel)

Het ondiepe water was echter snel verdampt en het werd juist een slecht jaar voor de rugstreeppad. De hoeveelheid regen die er valt en op welk tijdstip in het jaar lijkt meer van invloed te zijn. Zo is er door de bezoekers aan het strand een pad ontstaan dat vooral in het voorjaar regelmatig onderwater staat door regen- en kwelwater. Als de zon aan kracht wint is dit water zo weer verdampt en dat betekent het einde van de larven. Gelukkig droogt het water in het midden van de vallei nooit helemaal op; tussen het riet blijft altijd een bodempje staan en daar is de overlevingskans dus groter. In de loop der jaren is de Kerf groener worden. Om de vergrassing tegen te gaan is het gebied in november 2014 een paar dagen begraasd door schapen.

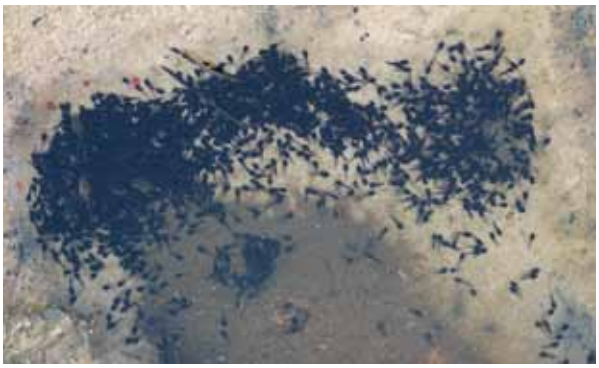

Rugstreeppaddenlarven in De Kerf, mei 2015. (Foto: Marja de Moel)

Resultaten monitoring in telgebied

In 2001 stond er veel water in de Kerf en zag het voor het eerst in mei zwart van de larven van de rugstreeppad. In 2002 ben ik met het monitoren van de rugstreeppad in de Kerf begonnen. Goede jaren voor de larven waren 2002, 2003, 2004, 2011, 2012, 2014 en 2015. De magere jaren met een paar waarnemingen waren 2007, 2008, 2009 en 2013. Soms waren er geen rugstreeppadden te vinden zoals in de jaren 2005, 2006, 2010. En al valt er niks te horen en te tellen, het blijft een prachtig gebied dat vanaf het uitkijkpunt mooi te overzien is. Dynamisch Kustbeheer betekent dat er niet ingegrepen wordt nu de drempel steeds hoger wordt en de natuur de ingreep van 1997 lijkt te herstellen. Toch hoop ik ooit nog eens zo'n spectaculaire doorbraak te zien als in 2008.

Marja de Moel

Meer lezen?
https://publicwiki.deltares.nl/display/KWI/3.1.3.4.+De+Kerf+-+dynamisch+kustbeheer

Gouden Zwaluw voor Blik onder water in Leiden

Donderdag 11 juni heeft de VNC (Vereniging Nederlands Cultuurlandschap) in Museum Boerhaave te Leiden drie Gouden Zwaluwen uitgereikt aan organisaties die zich verdienstelijk hebben gemaakt om natuur in de straat, wijk of stad te bevorderen. Aaf Verkade ontving een Gouden Zwaluw voor het project 'Blik onder water in Leiden'. Het juryrapport was lovend: "Voor de tomeloze inzet om de grachten van Leiden bij een breed publiek onder de aandacht te brengen, ze op te schonen, en aandacht te vragen voor de daarin levende flora en fauna". Gefeliciteerd Aaf!

Meer lezen?
Voor meer informatie over het project kijk op:
www.onderwaterinLeiden.nl
of lees het natuurbericht dat RAVON hierover op 11 juni heeft uitgegeven. Link:
www.natuurbericht.nl/?id=14040

Aaf Verkade ontvangt op 11 juni jl. een Gouden Zwaluw uit handen van Jaap Dirkmaat voor het project Blik onder water in Leiden. (Foto: Valentijn te Plate, VNC)

Stimuleringsfonds RAVON

Heeft u geld nodig voor onderzoek of uitvoering van een project, waarvan de resultaten bijdragen aan de kennis of bescherming van onze soorten, dan kan dit RAVON-fonds voor u interessant zijn. Subsidieaanvragen digitaal insturen voor 1 oktober 2015.

Meer lezen?
www.ravon.nl/stimuleringsfonds

Onderzoek naar kamsalamandereitjes. (Foto: Annemarie van Diepenbeek)

Digitale nieuwsbrieven

RAVON Nieuws
1 juli jl. is de eerste digitale nieuwsbrief "RAVON Nieuws" verschenen met daarin actuele informatie en nieuws vanuit RAVON. De nieuwsbrief is goed ontvangen en het aantal abonnees groeit nog snel. De 1000ste abonnee zal een gratis jaarabonnement 2016 ontvangen van ons tijdschrift RAVON.

Aanmelden voor deze gratis nieuwsbrief, of oude nummers inzien kan via: **www.ravon.nl/RAVON-nieuws**

RAVON Newsletter
27 juli jl. is de eerste engelstalige digitale nieuwsbrief "RAVON Newsletter" verschenen waarmee wij onze internationale vrijwilligers en relaties informeren over RAVON projecten en activiteiten. Zo is in het eerste nummer onder andere informatie opgenomen over ons straatkolkenproject, onze bijdragen in de USA (Meeting Fort Collins workshop *Bsal*) en Zwitserland (Bern Conservation Group of experts) en de RAVON delegatie voor het SEH Congress Poland in september.

Ook voor deze gratis nieuwsbrief kunt u zich aanmelden of oude nummers downloaden. Ga dan naar:
www.ravon.nl/RAVON-newsletter

Een slang in de polder

Een “passieve” vorm van verspreidingsonderzoek

Om een indruk te krijgen van de verspreiding van ringslangen in Zuid-Holland zijn waarnemingen essentieel. De leden van de Werkgroep Ringslangen Zuid-Holland zijn hier zelf zeer actief mee bezig maar zij kunnen niet overal aanwezig zijn. Al jarenlang worden ook waarnemingen verzameld middels interviews en dit blijkt zeer succesvol.

Om een nog groter publiek te bereiken is besloten om in 2014 de media in te zetten voor een grootschalige actie. Zo kunnen hele regio’s bereikt worden. Op basis van de huidige kennis voor wat betreft de verspreiding van de ringslang en geruchten van onduidelijke en niet verifieerbare waarnemingen is een selectie gemaakt van te benaderen media. Deze zijn vervolgens benaderd, en een oproep met duidelijke foto van een ringslang is toegezonden. De minimale eisen waaraan een waarneming moest voldoen waren vindplaats, datum (jaar) en aantal. Wenselijke informatie bestond uit geschatte lengte en fotomateriaal.

Van de 16 benaderde kranten en streekbladen (onder andere Hart van Holland, Krant van Gouda, De Weekkrant, Het Kontakt) hebben er, voor zover wij weten, tenminste vijf onze oproep geplaatst (maar waarschijnlijk meer). Vanuit de Alblasserwaard en de Krimpenerwaard hebben zich twee journalisten gemeld voor een heus interview met een van ons (R. Slagboom). Daarnaast is de oproep op veel websites geplaatst.
Dat de media het initiatief positief benaderde bleek uit de reactie van de eindredactrice van ‘Het Kontakt’ (Leerdam): “Ik - eindredacteur met enorme slangenfobie - heb uw mail in goede orde ontvangen. We zullen het deze week nog op onze website plaatsen en volgende week in Het Kontakt editie Leerdam. Ik zal al mijn moed bij elkaar rapen en de foto openen, zodat deze erbij geplaatst kan worden :-)”.

Werkgroep Ringslangen vraagt om waarnemingen

ALBLASSERWAARD - De Werkgroep Ringslangen Zuid-Holland wil weten of er in de Alblasserwaard ringslangen voorkomen.

In omliggende regio’s neemt het aantal ringslangen duidelijk toe, vertelt Richard Slagboom uit Nieuw-Lekkerland. Hij is lid van de werkgroep en houdt de populatie ringslangen in de Krimpenerwaard in de gaten. Zeven keer per jaar loopt hij als vrijwilliger van RAVON (kennisorganisatie voor reptielen, amfibieën en vissen, red.) een vaste route door het gebied om het aantal slangen te tellen en de verspreiding van de soort in kaart te brengen.

Terwijl er in de Krimpenerwaard en de Vijfheerenlanden een goede kans is dat je een ringslang vindt, worden deze dieren in de Alblasserwaard zelden aangetroffen. Slagboom: “We krijgen sporadisch melding van een zwemend exemplaar langs de Lek, die is dan waarschijnlijk overgezwommen. Langs de andere grens van de Alblasserwaard, aan de kant van de Vijfheerenlanden, komen ze ook wel voor. Dus waarschijnlijk zullen er binnenkort ook weer in de Alblasserwaard rond kruipen. Er zijn hier goede biotopen voor deze dieren.” Dat de ringslang het goed doet in de Krimpenerwaard, komt vooral door de maatregelen die natuurorganisatie het Zuid-Hollands Landschap hier de afgelopen jaren heeft genomen. Broedhopen blijken van groot belang voor de verdere verspreiding van ringslangen. Ze dienen volgens Slagboom als een soort ‘springplank’ naar nieuwe leefgebieden. “Ringslangen hebben ze ook nodig, want in het recente opgenomde boezemland zijn tegenwoordig nauwelijks meer natuurlijke broedplekken te vinden. Door op geschikte plaatsen broedhopen te maken, wordt de kans op voortplanting groter. De slangen leggen er hun eieren in. In de Alblasserwaard zijn wel broedhopen te vinden; composthopen bij volkstuintjes bijvoorbeeld of mesthopen bij een manege. Dat we in de Krimpenerwaard zelf broedhopen creëren, langs de rand van het verspreidingsgebied, is om ze te helpen hun gebied uit te breiden. De ringslang is overigens schuw, niet giftig en zal nooit bijten.” Alblasserwaardders die een ringslang zien of in de afgelopen maanden zagen, kunnen dat melden bij: j.rust@kpnplanet.nl.

• De ringslang is schuw en niet giftig. FOTO: RICHARD SLAGBOOM

Oproep in lokale krant Alblasserwaard.

Resultaten
Vrijwel alle meldingen kwamen snel na publicatie binnen (half september-eind november). De oudste waarnemingen dateerde uit 2007. Ook in 2015 blijken mensen nog steeds waarnemingen door te geven, in deze gevallen gaat het om zeer recente waarnemingen. In het totaal hebben 68 mensen waarnemingen doorgegeven van 158 ringslangen.

De meeste meldingen kwamen tot onze verrassing uit Laag Boskoop. In dit gebied zijn nog veel zogenaamde hout- of windakkers (smalle met bomen en struiken begroeide strookjes land tussen twee sloten, zie foto). Deze “eilandjes” zijn meestal niet voor mensen toegankelijk en daarom geschikt als leef- en broedgebied voor ringslangen. Ook opvallend was het relatief groot aantal meldingen uit het gebied ten noorden van Leerdam. Het kerngebied voor deze ringslangenpopulatie lijkt zich hier tussen Leerdam en Schoonrewoerd te bevinden. Vanuit de bekende gebieden in Krimpenerwaard, Reeuwijk en Gouda kwamen diverse meldingen. Uit de Alblasserwaard, Delft en omstreken, de Lopikerwaard en Leiden kwamen geen meldingen.

Windakker (midden op foto) te Boskoop. (Foto: Richard Struijk)

Koos Rust, Richard Slagboom, Richard Struijk & Arjan van der Lugt

Curieuse Creuse

Educative and Participative Monitoring for Amphibian Conservation – EPMAC France

Eind mei, de volle maan staat boven een nagenoeg uitgestorven Frans dorpje, de straat slechts spaarzaam verlicht door een tweetal stallantaarns die met hun gelige licht een fraaie halo weten te fabriceren in de nevel en zo bijdragen aan de spook- of sprookjesachtige sfeer. De hitte van de dag is omgezet in een zwoele deken over het land, onweer dreigt, maar zet nog niet door. Om de sfeer compleet te krijgen, zitten er een aantal uilensoorten om het hardst te roepen en vanuit de nabij gelegen velden klinkt het geblaf van vos en ree.

Langs een eeuwenoud muurtje vlakbij het dorpskerkje staan een paar uit graniet uitgehakte waterbassins met bronmos en muurvarentjes waarin het heldere water van een bronnetje wordt opgevangen. Ooit bedoelt voor drinkwater en dergelijke voor de dorpsbewoners, nu geclaimd door de vinpootsalamander (*Lissotriton helveticus*) en de vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*) die hier hun voortplantingswater van hebben gemaakt. Het gefluit van de door het dorp verspreid zittende vroedmeesterpadjes is het enige andere geluid in het dorpje. Een mannetje beladen met eisnoeren is onderweg naar de waterbakken om daar de eitjes te deponeren. Eenmaal omhoog geklauterd duikt hij het water in en al snel komen de eitjes uit. De kleine larfjes duiken het frisse bronwater in, op naar een nieuw leven. Een stel EPMAC herpetologen uit Nederland die dit hele schouwspel van dichtbij aan het bekijken zijn, kunnen hun geluk niet op...

'Als de wereld vergaat, dan blijft de Creuse bestaan' aldus de bewoners van deze streek. Des te verwonderlijker dat de streek door economische malaise en trek naar de grotere steden al jaren leegloopt, met als gevolg dat de uitspraak wel eens

Geelbuikvuurpad, de trots van de Creuse. (Foto: Joris Drubbel)

bewaarheid kan worden, immers de natuur is hard op weg de Creuse weer op te eisen... Waar eens velden voor veeteelt en gewassen waren, beekdalen door heidevelden en schapenweides, staat nu een immens nieuw 'oer'bos. Verlaten en vervallen boerderijen, lege dorpen en een sterk toenemende wildstand en roofvogels zoveel als je maar wilt, dat is de Creuse anno nu. In amper een halve eeuw heeft de natuur de Creuse weer opgeëist. De herpetologische fauna draagt haar steentje bij.

In de eerste week van juni 2015 is de eerste Educative and Participative Monitoring for Amphibian Conservation – EPMAC France week georganiseerd door Rob Veen van Tigouleix, Wouter de Vries van Natura Cerca en Martijn van de Loo van Soontiëns Ecology. De weken in Spanje en Polen zijn succesvol en bekend, Frankrijk doet nu ook mee. En hoe!
Met het onder natuurminnend Nederland bekende centrum Tigouleix als uitvalsbasis is een dergelijke monitoringweek al bij voorbaat een geslaagde week, alhoewel de natuur haar best deed om het ons lastig te maken met een klein hittegolfje en zinderende zomerse temperaturen van ver boven de 30 °C.
Zie dan maar eens een lijst van mooie waarnemingen rond te krijgen en je dagtaak aan te bemonsterende poelen (of moet ik schrijven poelekes?) en watertjes af te krijgen. Zweten dus. Overdag stevig doorpakken en met schepnetten de geselecteerde wateren af. Vele fraaie voortplantingswateren voor

Vindplaats van vinpootsalamander en vroedmeesterpad (foto rechts). (Foto's: Joris Drubbel)

Vroedmeesterpadjes (amplex) tijdens de trek naar de voortplantingswateren. (Foto: Joris Drubbel)

In bemonsterde poelen werden ook marmersalamanders gevangen. (Foto: Joris Drubbel)

marmer-, kam-, vinpoot- en vuursalamanders, bruine en springkikkers, groene kikkercomplexen, boomkikkers, gewone pad, zuidelijke gewone pad, vroedmeesterpad en uiteraard de trots van de Creuse en van Rob: de geelbuikvuurpad (*Bombina variegata*). Deze fraaie padjes met de gele buikjes doen het goed in de Creuse. Niet alleen in speciale aangelegde voortplantingswatertjes, maar ook in plas-dras veldjes en in ondergelopen karrensporen en diepe sporen van het vee. Deze tijdelijk warme watertjes zijn prima voor de larven. Ook deze week hebben we veel van deze padjes gevonden, op zicht en op gehoor.

's-Avonds op pad door het donkere landschap (straatverlichting is hier niet) op zoek naar kikkerkoren van boomkikker, geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad. Vossen, reeën, marterachtigen en uilen zijn veelvuldig te zien en te horen. Op de weg zijn grote padden (*Bufo spinosus*) op jacht op de vele nachtvlinders. Bij een ondergelopen beekdalletje treffen we een grote populatie van de vinpootsalamander aan. Opmerkelijk is het gedrag van de diertjes: ze kruipen omhoog in de lange grassen en wachten daar op hun prooi. Ook opmerkelijk, en wellicht ook zorgelijk, is dat vele salamanders blaasjes op de huid hadden; *Amphibiocystidium* is ook hier bekend. Een vervolgstudie hiernaar zal zeker volgen.

Kleurrijke aspisadders. (Foto: Joris Drubbel)

Als op de laatste dag eindelijk de temperatuur capituleert en terugkeert naar normale waarden voor begin juni laat de Creuse gelijk haar beste kant zien: ook de reptielen zijn opeens weer actief. Diverse fraai gekleurde aspisadders, esculaapslangen, ringslangen, hazelwormen en smaragdhagedissen laten zich vinden. Dat maakt het lijstje aan reptielenwaarnemingen naast de veelvuldig voorkomende zand- en muurhagedis al heel wat langer!

Het sterk veranderende landschap in de Creuse is natuurlijk een zeer interessant feit. Hoe gaan soorten daarmee om, welke soort grijpt zijn kans, welke soort vertrekt uit het gebied? En welke beheersmaatregelen zijn nodig (of juist niet) wil een soort behouden blijven? Dorpsvijvers, bronwatertjes, verlaten spoorwegen, vervallen huisjes en meer natuurlijke habitats, ze zijn er allemaal in de streek. Al met al genoeg diversiteit om te kijken welke soorten dieren zich blijven handhaven en aan welke biotopen ze de voorkeur blijven of gaan geven.
Het begin is er, de eerste succesvolle EPMAC France week is voorbij. Op naar 2016!

Joris Drubbel

Literatuur

Schubben & slijm nummerr 23 (april 2015) Monitoring in Spanje en Polen, J. Drubbel.

Vissenweekend 2015 Noord-Brabant

Van 9 t/m 11 oktober gaan we vanuit Loon op Zand verschillende interessante gebieden inventariseren, van kleine beken met kans op beekprikken tot de Maas en alles daartussen. We zetten weer uiteenlopende vismethoden in om zoveel mogelijk soorten te zien. De kosten voor deelname aan het gehele weekend bedragen €60,-.

Meer informatie en een inschrijfformulier vind je op **www.ravon.nl** (> RAVON Aktief > Aktiviteiten > Vissenweekend). Wil je op de hoogte blijven van alle actualiteiten op het gebied van vissen (reptielen & amfibieën) volg ons dan op **www.facebook.com/VisatlasNL** en **www.facebook.com/ravonNL**.

Martijn Schiphouwer

Snoek en ruisvoorn. (Foto's: Jelger Herder)

RAVON-dag zaterdag 14 november

De landelijke dag zal dit jaar plaatsvinden op zaterdag 14 november in Nijmegen. Zet de datum alvast in de agenda. Thema van de dag zal zijn "**Van passie naar praktijk**". De lezingen zullen in het teken staan van beschermingsprojecten die door vrijwilligers en professionals vanuit hun passie voor onze soorten zijn opgestart en waarbij ze veel vrijwilligers inspireren en enthousiasmeren door met hen samen te werken. Het programma zal eind oktober worden vrijgeven op: **www.ravon.nl/ravondag**

Voordragen Lendersprijskandidaten

Ieder jaar selecteert een jury uit alle voorgedragen kandidaten een kandidaat die in aanmerking komt voor het ontvangen van de Lendersprijs tijdens de RAVONdag. Wilt u een kandidaat voordragen? Zend dan voor 8 oktober een email aan r.creemers@ravon.nl. Vermeld duidelijk de naam van uw kandidaat en motiveer uw keuze. Houd het vertrouwelijk, dus breng uw kandidaat niet op de hoogte van uw voordracht! Meer informatie over de Lendersprijs en de criteria waaraan een kandidaat moet voldoen is te lezen op: **www.ravon.nl/lendersprijs**

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
18-09-2015	13.00 u	Maarn	Addersymposium
05 tot 27-09-2015	10.00 u	Leiden	Aqua Hortus tentoonstelling
30-09-2015	09.00 u	Den Bosch	Symposium Biodiversiteit en Leefgebieden
09-10 t/m 11-10-2015	19.00 u	Loon op Zand	Vissenweekend 2015 Noord-Brabant
30-10 en 12-11-2015	21.30 u	Leiden	Zaklampvissen rivierdonderpad en meer
14-11-2015	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!

Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023-5248391	■	■		
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024-7410600		■		
Carla van der Maas	Het Gooi	carlavandermaas@live.nl	06-38393861	■			
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connbarrett@yahoo.com	071-5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593-525620		■		
Domin Dalessi	Oost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040-2855216	■	■	■	
Edo Goverse	Werkgroep Noord-Holland	e.goverse@uva.nl	020-5257331	■		■	■
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06-51527364				■
Geert van Poelgeest	KNNV Afdeling Delfland	afdelingDelfland@knnv.nl	015-2610048			■	
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06-42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Hans Eckhardt	Werkgroep KNNV Walcheren	jeckh@zeelandnet.nl				■	
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320-294939		■		
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06-46524630	■		■	■
Kees Musters	Werkgroep KNNV Walcheren	cjmmusters@zeelandnet.nl				■	
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545-473185		■		
Marijke Heijne	Vissenwerkgroep KNNV Afd. Delfland	mt.heijne@gmail.com	06-13070714				■
Martijn Schiphouwer	Vissenwerkgroepen Noord-Brabant, Overijssel & Zuid-Holland	martijn.schiphouwer@ravon.nl	024-7410608				■
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06-38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020-6650925		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	gelderse vissers@gmail.com	06-24495775				■
Michel Kapelle	Noordwest-Brabant	mawkapelle@gmail.com	06-22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06-51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478-514805			■	
Pepijn Calle	Vissenwerkgroep Zeeland	p.calle@hetzeeuwselandschap.nl	0113-569110				■
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06-54295218		■		
Stephan Huijgens	Limburg	danzigiv@gmail.com	06-53325705	■		■	
Theo Schuurmans	Aquatische WG Hoekschewaards Landschap	aquatischhwl@gmail.com	06-51051688				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@hetnet.nl	0475-537045		■		
Victor van Schaik	Vissenwerkgroep NHGL (Limburg)	v.vanschaik@home.nl					■
Vincent van der Spek	Duinen Waternet	vincent.van.der.spek@waternet.nl	020-608 75 75		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058-2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06-14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030-6963771	■	■		■

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

Pelobates-speurhond

RAVON heeft veel aandacht voor de ontwikkeling en toepassing van nieuwe methodieken die kunnen bijdragen aan een betere kennis over, en bescherming van soorten. De toepassing van de eDNA-techniek is de afgelopen jaren zeer succesvol door RAVON in Nederland geïntroduceerd en heeft zich ruimschoots bewezen. Dit heeft op het gebied van bijvoorbeeld knoflookpad, kamsalamander, brulkikker, grote modderkruiper en kwabaal tot talloze spectaculaire ontdekkingen geleid. Omdat de eDNA-techniek zich afspeelt in het aquatische milieu, geeft het logischerwijs geen inzicht in zaken die zich in het terrestrische milieu afspelen. Met betrekking tot cryptische soorten zoals de knoflookpad is maar betrekkelijk weinig bekend over het landgebruik.

Daarom heeft Stichting RAVON het idee opgepakt om speurhonden in te gaan zetten voor het detecteren van onder andere knoflookpadden op het land. Het gebruik van speurhonden is natuurlijk vooral bekend uit de narcotica wereld. Echter, op veel plaatsen in de wereld worden speurhonden ingezet voor het traceren van diersoorten. Enerzijds voor onderzoeks- en beschermingsdoeleinden, anderzijds voor het opsporen van voedsel en illegale stroperij. Met name in Zuidoost Azië worden speurhonden veelvuldig gebruikt en zelfs afgelegen dorpjes hebben roedels speurhonden om extra voedsel uit de bossen te verzamelen. Voor onderzoek en bescherming komen met name bedreigde soorten met een verborgen levenswijze in aanmerking zoals de knoflookpad. Door hun verborgen levenswijze zijn er kennislacunes voor wat betreft het voorkomen en de ecologie.

Momenteel verkeert het project in de experimentele fase. Mocht de toepassing succesvol blijken dan kan dit grote voordelen opleveren bij tal van zaken. Door een sterk vergrote trefkans kan veel meer informatie worden verzameld. Specifiek voor de knoflookpad kan dit leiden tot een beter inzicht in het terreingebruik, iets waar nog maar weinig over bekend is. Houden de knoflookpadden zich vooral op in akkers, schraal grasland, bosjes, wallen of slootkanten? Dit soort kennis draagt bij aan een nog betere inrichting van leefgebieden en een gerichte bescherming daarvan.

Richard Struijk & Wilbert Bosman